

कांदा काढणी व पॅकींग

शेतकरी उत्पादक संस्था

ग्राहक विक्री मुल्यामध्ये शेतकऱ्यांचा वाटा वाढविण्यासाठीचा यशस्वी प्रयत्न

मुळ लेखकः पी.नंदीशा, आर. संजीव व आर.एस.एस. होपर

मुत्तलुरचे शेतकरी एकत्र येऊन शेतकरी उत्पादक संस्था (FPO) स्थापन करून शेतमालाच्या ग्राहक विक्रीमुल्यात जास्तीत जास्त वाटा मिळवीत आहेत. उत्पादक संस्था स्थापन केल्यामुळे शेतकऱ्यांची व्यापारी व दलाल यांच्यामार्फत होणारी लूट तर थांबलीच, परंतु नविन बाजारपेठा, वेळेवर पतपुरवठा व उत्कृष्ठ कृषि निविष्ठा उपलब्ध झाल्या. हे सर्व शेतकऱ्यांच्या सामुहिक व संघटीत प्रयत्नांमुळे शक्य झाले आहे.

करानुसार सुक्ष्म पाणलोट क्षेत्रातील बहुतांश शेतकरी हे भुमीहिन किंवा सीमांतर व लहान शेतकरी आहेत. जवळपास 500 हेक्टरचे हे सुक्ष्म पाणलोट क्षेत्र तामिळनाडू राज्यातील विळूपूरम जिल्ह्यातील वानुर तालुक्याच्या नल्लावून उपपाणलोट क्षेत्रामध्ये येते. या भागात पावसाचे प्रमाण सुमारे 1200 मि.मि असून जिल्ह्यामध्ये सरासरी पेक्षा थोडे कमी आहे.

या पट्टयातील माती रेताळ गाळाची व चिकट गाळाची या प्रकारची असून जवळपास 10 टक्के जमीन ही चोपन आहे. हवामानातील विविध घटकांमुळे या भागातील शेती ही आर्थिकदृष्ट्या फायद्याची नसल्यामुळे अन्नधान्य उत्पादन व उत्पन्न याची शाश्वती नव्हती. या सर्व बाबी तेथील शेतकऱ्यांच्या अस्थिर जीवनमानाला कारणीभूत होत्या.

करासनुर व त्यालगतच्या परिसरामध्ये भात व कांदा ही मुख्य पिके होती. या भागातील शेतकऱ्यांची जमिनधारणा 2 ते 3 एकर असून अंदाजे 250 एकर क्षेत्रावर कांदा लागवड केल्या जाते. हे शेतकरी कांद्याच्या मुत्तलूर ह्या स्थानिक वाणाची लागवड करतात. ह्या वाणाच्या विशिष्ट उग्रतेमुळे ह्या वाणाला निर्यातीसाठी व स्थानिक बाजारपेठेत चांगलीच मागणी असते. कांद्याच्या ह्या वाणाला 2 ते 4 फूटवे असून ह्याचा साठवण कालावधी हा अंदाजे 15 दिवसांचा आहे. ह्या वाणाचे बियाणे तामिळनाडू जिल्ह्यातील कुड्डालोर जिल्ह्यांतून उपलब्ध होते.

शेतकरी कांद्याची काढणी झाल्याबरोबर, कांदे लगेचच व्यापाऱ्यांना विकत होते. कारण जास्त कालावधीपर्यंत साठवून ठेवल्याने कांद्याच्या वजनात 30 टक्के घट येत होती. गावातच विक्री केल्यामुळे शेतकऱ्यांना विक्रीचा पैसा लगेचच उपलब्ध होत होता. कांद्याचा उत्पादन खर्च हा अंदाजे रूपये 27,383/- प्रती एकर असून त्यामध्ये जवळपास 68 टक्के मजूरीवर खर्च होतात. कांद्याचे सरासरी उत्पादन 44 क्विंटल प्रती एकर आल्यास, शेतकऱ्यांना रू.44,000/- उत्पन्न मिळत होते.

व्यापारी शेतकऱ्यांकडून घेतलेल्या मालाची चिल्लर किंवा घाऊक विक्री करून जास्त पैसा कमवत होते. काही व्यापारी कांद्याला वाळवून, प्रतवारी व साठवणुकीद्वारे जास्त नफा मिळवत होते. काही व्यापारी कांद्याच्या

निर्यातीसाठी चांगला व गुणवत्तापूर्वक माल खरेदी करून मलेशिया, सिंगापूर इत्यादी ठिकाणी निर्यातकाला विकत होते.

कांद्याच्या उत्पादनामध्ये ह्या शेतकऱ्यांची जवळपास 74.7 टक्के गुंतवणूक लागत होती. तसेच व्यापारी, घाऊक विक्रेते व किरकोळ विक्रेते ह्यांचा गुंतवणूक खर्च अनुक्रमे 6.42 %, 15.12%, व 3.75% होता. नफ्याचा विचार केल्यास व्यापारी 18.8% घाऊक विक्रेता 42.76% व चिल्लर विक्रेता 21.63% कमवित होते. परंतू शेतकऱ्याला मात्र फक्त 17.43% नफा मिळत होता. म्हणजेच कांदा उत्पादनात घाऊक व चिल्लर विक्रेते कमी जोखमीमध्ये व गुंतवणूकीमध्ये जास्त नफा कमवित होते. परंतु शेतकऱ्यांला मात्र जास्त जोखीम घेऊन जास्त खर्च करून कमी नफा मिळत होता.

हवामानाला पुरक शेती पद्धतीचा अवलंब

एम.एस. स्वामीनाथन रिसर्च फाऊंडेशन, चेन्नई या संस्थेद्वारे 2007 मध्ये 'समुहाद्वारे', 'नैसर्गिक संसाधनाचा समतोल वापर व जीवनमान उंचावण्यासाठी जैव- औद्योगिक पाणलोट क्षेत्र विकास' (Community managed Bio-Industrial water shades for sustainable used of natural resources and enhanced livelihood) हा प्रकल्प करासनुर पाणलोट क्षेत्रासोबतच भारतातील चार राज्यातील पाच कृषी हवामान विभागातील क्षेत्रांवर राबविण्यात आला. संस्थेने या प्रकल्पाअंतर्गत शेतकऱ्यांच्या शेती शाळेद्वारे प्रत्येक गावात शेतकरी उद्योग

स्त्रोत -ए.एल.सी.आय. चा बी.आय.डब्ल्यु. एस. अहवाल.

समुह (FBG : Farmer's Business Groups) शेतकऱ्यांना सुक्ष्म पतपुरवठा व इतर सुविधा उपलब्ध व्हाव्या या उद्देशाने स्थापन करण्यात आले.

शेतकरी उद्योग समुहाच्या सदस्यांच्या बैठकीत शेतीच्या विशेषतः कांदा लागवडीसाठी येणाऱ्या विविध समस्यांचे जसे निकृष्ठ बियाणे, लागवडीच्या वेळेतील अनियमितता, अपूरा व अनियमित पाऊस, किड व रोगांचा प्रादुर्भाव व उत्पादीत मालाला मिळत असलेला अत्यल्प भाव इत्यादींवर चर्चा करून त्याचे विश्लेषण करण्यात आले. वरील समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी चरणबद्ध उपाययोजना तयार केल्या गेल्या. ह्या सर्व उपाययोजना सर्व समुहाला मान्य, पर्यावरणाला पुरक तसेच आर्थिकदृष्ट्या सक्षम आहे की नाही याची संपूर्ण खातरजमा करण्यात आली.

शेतकऱ्यांच्या शेती शाळेत, शेतकरी उद्योग समुहाच्या बैठकीत ठरविण्यात आलेल्या लागवडपूर्व (Presowing), पिक उत्पादन (Crop-production) व (Post Harvest) तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यात आला. ह्या तंत्रज्ञानाच्या वापरातून मिळालेला फायदा व निरिक्षणे यांच्या नोंदी घेण्यात आल्या. शिवार फेरींमध्ये ह्या तंत्रज्ञानाची माहिती प्रात्यक्षिक कार्यक्रमात प्रशिक्षित शेतकऱ्यांद्वारे समुहातील इतर शेतकऱ्यांना देऊन त्यांना प्रशिक्षित करण्यांत आले.

शेतकऱ्यांच्या उद्योग समुहांनी अनेक हवामान पुरक शेती तंत्रज्ञान अवलंबून कांद्याची लागवड केली. यामध्ये उच्च प्रतीचे बियाणे, माती परिक्षणाद्वारे ठरविलेले आवश्यक भुसुधारके, सरी वरंभा पद्धती, प्रती एकरी रोपांची संख्या (88000 प्रती एकर), दोन ओळीतील अंतर 45 सें.मी., रोपातील अंतर 10 सें.मी., अतिरिक्त पाण्याचा निचरा, एकात्मिक कीड व रोग नियंत्रण इत्यादी बाबींचा अवलंब करून लवकर व एकाच वेळेस कांद्याची लागवड करण्यास प्राधान्य देण्यांत आले. लवकर लागवडीमुळे पावसाळयापुर्वी कांद्याची काढणी करणे शक्य झाले.

गावात असलेल्या हवामान केंद्राच्या हवामान बाबतच्या सूचना या गावातील माहिती केंद्राद्वारे (VKC : Village Knowledge Centre) द्वारे शेतकऱ्यांना वेळोवेळी देण्यात आल्या. गांवातील हवामान जोखीम प्रबंधकाद्वारे शेतकऱ्यांना हवामानात होणाऱ्या बदलांचे पिकांवर होणारे परिणाम व घ्यावयाची काळजी यांचे प्रशिक्षण देण्यात आले.

व्यापाऱ्यासोबत चर्चा करतांना शेतकरी

पुदूचेरीतील पिल्लीयारकुप्पम गावातील ग्रामसंसाधन केंद्र (VKC : Village Knowledge Centre) हे नल्लाहूर गावातील ग्राममाहिती केंद्राशी VKC संलग्न असून, ग्राममाहिती केंद्रासाठी जागा, वीज व एका कर्मचाऱ्याचे वेतन हे ग्रामपंचायतीद्वारे देण्यांत येते. दहा पावलोट क्षेत्रातील असलेल्या गावातील शेतकरी व महिला या दररोज VKC ला भेट देऊन दैनिक हवामानाचा अंदाज, पिक उत्पादनात येणाऱ्या समस्या, शासनाच्या विविध योजना, नविन तंत्रज्ञान व बाजारपेठ इत्यादी विषयी माहिती घेतात. या प्रकल्पातील सर्व शेतकरी दर पंधरवाड्यात ग्रामसंसाधन केंद्राशी VKC मोबाईलद्वारे एस.एम.एस. किंवा आवाजी एस.एम.एस. द्वारे संपर्कात राहून, शेती शाळेत (FFS : Farmer's Field School) मध्ये पिकांच्या लागवडीसंबंधी आवश्यक सूचना व माहिती प्राप्त करतात. दर महिन्यात एकदा फोनद्वारे विशेषज्ञांशी संपर्क करून पिकांच्या उत्पादनाबाबत माहिती घेतात.

या प्रकल्पामुळे 2008 मध्ये कांदा उत्पादन घेणाऱ्या सदस्य शेतकऱ्यांची संख्या 23 वरून वाढून 400 पेक्षा जास्त झाली व कांद्याचे उत्पादन 2.5 टन/एकरी वरून 4 टन/एकरी पर्यंत वाढले. काही शेतकऱ्यांनी तर 5.5 टन/एकर पर्यंत उत्पन्न घेतले. या पाणलोट समुहाने स्वामीनाथन फाऊंडेशनच्या मार्गदर्शनाखाली जलसंवर्धन व सिंचनाचा शास्त्रोक्त वापर, पर्यावरण आणि हवामान पुरक पीक पद्धती आणि सामहिक कृतीद्वारे उत्पादन व अन्नसुरक्षा प्राप्त करता येते हे सिद्ध केले आहे. हे शेतकरी कांद्याच्या विक्रीमध्ये नविन बाजारपेठेचा शोध घेऊन, मध्यस्थ व व्यापाऱ्यांद्वारे होणारी लूट थांबवून वेळेवर पतपुरवठा व चांगल्या प्रतीचे बियाणे मिळवून उत्पादीत मालाच्या विक्रीत जास्त वाटा मिळवू लागले आहेत.

शेतकरी उत्पादक संघाद्वारे एकत्रित विक्री व्यवस्थापन

2009 मध्ये सर्व उद्योग समुह मिळून 'नल्लावूर' शेतकरी उत्पादक संघ स्थापन करण्यात आला. या संघामध्ये अंदाजे 25 शेतकरी उद्योग समुहाचे 400 च्या वर सभासद शेतकरी असून ते कांदा व धान लागवड करीत आहे. या संघाचे कार्य स्वामीनाथन फाऊंडेशन व शेतकरी उद्योग समुहाच्या सदस्यांद्वारे सामुहीकरित्या संचालीत केले जाते. स्वामीनाथन फाऊंडेशन हे माहिती व तंत्रज्ञान पुरविण्याचे कार्य सांभाळत आहेत. शेतकरी उत्पादक संघाची कार्यकारी समिती मासिक बैठका, विविध कृषी निविष्ठांची खरेदी, उत्पादीत मालाची विक्री, आर्थिक नियोजन व संचालनाचे काम करते. शेतकरी उत्पादक संघातील सदस्यांच्या इतर संघाला दिलेल्या अभ्यासपूर्व भेटीमूळे शेतकऱ्यांना संघाचे कार्य चांगल्या पद्धतीने चालविणे शक्य झाले. शेतकऱ्यांना शेतकरी उत्पादक संघ म्हणून एकत्रित झाल्यामुळे पिकांच्या हंगामाचे नियोजन एकत्रित कृषी निविष्ठा खरेदी तसेच कर्जाची परतफेड सामुहीकरीत्या करणे शक्य झाले.

शेतमालाच्या विक्री व्यवस्थेसाठी व व्यापाऱ्यांशी विक्री व्यवहार करण्यासाठी 2011 मध्ये विपणण समितीची (Marketing Committee) स्थापना करण्यात आली. या समितीद्वारे कांद्याच्या बाजारभावाची नजिकच्या व चेन्नई येथील बाजारपेठां मधील अद्यावत माहिती ग्राम माहिती केंद्रात (VKC) शेतकऱ्यांना उपलब्ध होत होती. कांदा विक्रीसाठी अनेक शेतकऱ्यांनी स्थानीक व्यापाऱ्याशी दीर्घ मुदतीच्या करार केल्यामूळे त्यांना या प्रक्रियेत आणणे एक प्रकारचे आव्हान होते. शेतकरी उत्पादक संघामुळे वैध व्यापार पद्धतीचा अवलंब होवून मालाला चांगली किंमत, अचूक वजन व इतर सुविधा मिळू लागल्या. संघाला कांद्याच्या एका बॅगला 1200 रू. निर्यात मुल्यावर चेन्नईला भाव मिळाला व स्थानीक बाजारपेठेत 850 रू.प्रती गोणी हा भाव मागणे शक्य झाले. 2012 मध्ये आजूबाजूच्या गांवातील शेतकरी उत्पादक संघ FPO एकत्रित येवून शेतकऱ्यांनी कांद्याचे उत्पादन हे चेन्नईला निर्यातीसाठी पाठविले व त्यामुळे शेतकऱ्यांना स्थानीक बाजारपेठेतील 900 रू. प्रती गोणी ह्या भावाऐवजी 1700 रू. प्रती गोणी हा भाव मिळणे शक्य झाले. यामुळे शेतकऱ्यांचा उत्साह वाढवून संघाच्या कार्यपद्धती मध्ये संघटीतपणे काम करण्याची प्रेरणा मिळाली. शेतकरी उत्पादक संघानी भविष्यामध्ये मालाची प्रतवारी, वाळवणे तसेच शास्त्रशुद्ध साठवणूकीद्वारे शेतमालाची गुणवत्ता मुल्यवर्धन करून त्याद्वारे चांगली किंमत मिळविण्याची योजना आखली आहे.

आभार

नल्लावूर पाणलोट समितीचे त्यांनी दिलेल्या सहकार्याबद्दल व कायापालट प्रक्रियेसाठी दिलेल्या योगदानाबद्दल आभारी आहोत. तसेच जमशेदजी टाटा ट्रस्ट, मुंबई ह्यांचे त्यांनी दिलेल्या आर्थिक सहकार्याबद्दल कृतज्ञता आभारी आहोत. कार्यकारी संचालक एम.एस. स्वामीनाथन रिसर्च फाऊंडेशन यांनी दिलेल्या संपूर्ण मार्गदर्शनासाठी आभारी आहोत.

पी. नंदीशा, *प्रकल्प समन्वयक*
बायोइंडस्ट्रीयल वॉटरशेड प्रोजेक्ट (जैव औद्योगिक पाणलोट प्रकल्प)
विलूप्पुरम. एम.एस. स्वामिनाथन रिसर्च फाऊंडेशन, 3री गल्ली,
तारामणी इन्स्टीट्युशनल एरिया, चेन्नई.
Email : nandishcp@gmail.com

मराठी अनुवादः लक्ष्मीकांत पडोळे

मूळ लेख : Farmer producer organisation : Enhancing farmers share in the consumer price (Vol. 15, No.3 June 2013)